

حمایت از حقوق کودکان در محیط دیجیتال در بستر حفظ مصالح عالیه ایشان

محمد مهدی سید ناصری^۱ / طاهره شاه محمدی^۲

* نوع مقاله: پژوهشی / تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۷/۲۵ / تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۱/۲۰

چکیده

امروزه تکنولوژی کلان‌روایت دنیای ما انسان‌هاست که با پیشرفت‌های شگرف در حوزه‌های نرم‌افزاری و سخت‌افزاری، زندگی بشری را دچار دگرگونی‌های فوق‌العاده کرده است. باید گفت گسترش لحظه‌ای محیط دیجیتال از جمله فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات، شبکه‌ها، محتواها، خدمات دیجیتال، واقعیت مجازی، هوش مصنوعی، رباتیک، خلق فناوری بلاکچین و ظهور بستر متاورس در ابعاد مختلف زندگی کودکان امروز ایفای نقش می‌کند. در کنار آن با شیوع ویروس کرونا و افزایش استفاده از فضای مجازی که نقش مؤثری در تولید، انتشار و انتقال اطلاعات آموزشی و سرگرمی داشته است، سطح دسترسی به محتوای برخط برای اقشار مختلف جامعه از جمله کودکان افزایش پیدا کرده است. در واقع هم‌اکنون بشر شاهد تولد نسلی است که از ابتدای کودکی شاهد پیشرفت اینترنت و ابزارهای هوشمند تکنوژیک در دنیاست و در عین حال، این شرایط بستری برای محدود شدن یا نقض حقوق افراد نیز ایجاد کرده است. در این میان حقوق کودکان به عنوان آسیب‌پذیرترین قشر جامعه بیشتر در معرض تعرض و سوءاستفاده است. کودکان امروز زمان زیادی را برای فعالیت‌های آموزشی، تفریحی و سرگرمی در اینترنت و محیط دیجیتال سپری می‌کنند و در معرض انواع خطرات و تهدیدات نیز قرار می‌گیرند. در این فضا، موضوع صیانت از حقوق کودکان و نوجوانان در فضای مجازی، مسئله‌ای مهم و در خور توجه است که باید از سوی دولت‌ها و سایر نهادهای دولتی و مدنی و سایر متولیان امور کودکان مورد حمایت ویژه قرار گیرد. این پژوهش سعی دارد به این پرسش‌ها پاسخ دهد که کودک کیست و محیط دیجیتال در زندگی او چه تأثیراتی دارد؟ چه ساز و کارهای قانونی و ساختاری در عرف بین‌المللی و داخلی برای حمایت از کودکان در محیط دیجیتال در دسترس است.

واژگان کلیدی: حقوق، کودک، مصالح عالیه، تکنولوژی، محیط دیجیتال، صیانت.

^۱ دانشجوی دکتری تخصصی حقوق بین الملل عمومی، دانشکده حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی واحد امارات. (نویسنده مسئول)

Sm.snasari@gmail.com

^۲ دانشجوی دکتری تخصصی زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات، دانشگاه تهران.

mseyednaseri@gmail.com

مقدمه

کودکان برکت زندگی و سرمایه‌ای برای آینده محسوب می‌شوند و پرورش و توجه به آنان گامی در جهت رسیدن به نسلی شکوفا و آینده‌ای نیک خواهد بود. کودکان همواره دارای حقوقی می‌باشند و باید از امکانات و حمایت‌هایی نیز برخوردار باشند که از آن با عنوان مصالح عالی‌هی کودکان یاد می‌شود. امروزه سرعت پیشرفت فناوری‌های دیجیتال و نفوذ فضای مجازی در زندگی انسان‌ها چنان سریع است که دیگر، جوامع با هر نگاه و موقعیتی فرصت مقاومت در برخورد با پدیده‌های جدید را ندارند و در مدت کوتاهی در مسیر جریان قرار گرفته و در برابر آن پدیده تسلیم می‌شوند. تا جایی که امروز در عرصه فرهنگ و ارزش‌ها، خود را به عنوان مبنایی‌ترین پایه و ستون شکل‌گیری نظام اجتماعی نشان می‌دهد و می‌توان گفت تکنولوژی‌های مدرن از مرزهای جغرافیایی گذشته و به عمق مرزهای ارزشی، فرهنگی و نظام‌های اجتماعی نفوذ کرده، تأثیر گذاشته و بشر در مقابل این امر توقف‌ناپذیر و پویا راه فراری ندارد. به عقیده بسیاری از کارشناسان یکی از مهم‌ترین افشار جامعه در مواجهه با خطرات و تهدیدات محیط دیجیتال، کودکان هستند که مصالح عالی‌هی آنان را در معرض تهدید و خطر قرار داده است. باید گفت اهمیت و تأثیر رسانه‌ها و سرگرمی‌های مجازی در شکل‌دهی افکار و رفتار کودکان تأثیری عمیق است که می‌تواند نظام‌های اجتماعی را تحت تأثیرات مثبت و منفی خود قرار دهد. امروزه دسترسی آزاد و آسان کودکان به فضای مجازی و دنیای اینترنت چنان افزایش یافته که ساختارهای اجتماعی جدیدی حول این فضا در حال شکل‌گیری است و باعث افزایش سرعت تغییرات و به هم خوردن نظم سنتی در آموزش و پرورش کودکان شده است. در کنار همه‌ی این پیشرفت‌ها، کرونا به عنوان مهمانی ناخوانده با ایجاد شوک، سبب شتاب در روند تحولات دیجیتال شد و در دوران همه‌گیری کرونا، دانشجویان و دانش‌آموزان ناچار از شرکت در کلاس‌های مجازی و آموزش‌های آنلاین شدند. در واقع هم‌اکنون بشر شاهد تولد نسلی دیگر از نسل زد یا نسل نت است که تقریباً بین سال‌های ۱۹۹۵ تا ۲۰۱۰ میلادی متولد شده‌اند و از ابتدای کودکی شاهد پیشرفت اینترنت و ابزارهای هوشمند در دنیا هستند. دنیای تخیلی دیروز امروزه به واقعیتی بدل شده است که برای بسیاری از مفاهیم و موجودی‌های فیزیکی معادل مجازی دارد: کتابخانه، فروشگاه، اتاق گفتگو و دیدوبازدید، ارسال دریافت و اشتراک، چاپ و نشر، گردشگری، کاریابی و حتی تقلب و سوءاستفاده و کلاهبرداری. (صفاری‌نیا، ۱۴۰۱: ۱۸۵) با توجه به این که اهمیت و تأثیر منفی رسانه‌ها و سرگرمی‌های دیجیتال و دنیای مجازی در کودکان بر کسی پوشیده نیست، موضوع جدی حمایت از حقوق کودکان و توجه به مصالح عالی‌هی آنان در برابر این فناوری شگفت و پر قدرت یکی از مباحث علمی و اجتماعی

مهم این روزهاست. به بیان دیگر دستاوردهای بشری، فرصت‌های جدیدی را برای تحقق حقوق کودکان در این فضا به وجود آورده است که باید مورد توجه قرار بگیرد و با این حال نباید خطرات این محیط در نقض یا سوءاستفاده از حقوق کودکان را نادیده گرفت. در این فضا با توجه به گستردگی دامنه‌ی آن، مخفی بودن هویت کاربران، سرعت بالا و فرامرزی بودن، فقدان مکانیزم اعمال صلاحیت و نظارت دولت‌ها می‌تواند بر حوزه‌ی شناخت و ادراک کاربران تأثیر عمیقی گذاشته و همه‌ی افراد به خصوص کودکان و نوجوانان را با خطرات خاصی مواجه کند (حسینی، ۱۳۹۸: ۱). در واقع علاقه‌مندی کودکان به رسانه‌های دیجیتال و اجبار ناشی از کرونا برای حضور کودکان در فضای مجازی سبب شده تا ضرورت نظارت بر کودکان در این فضا مطرح شده و در سطح بین‌المللی و داخلی نهادها و فعالان این عرصه به فکر حمایت از حقوق کودکان و حفظ مصالح عالی‌هی آنان باشند. حال این پرسش‌ها مطرح است که تعریف کودک چیست و از چه حقوقی در محیط دیجیتال برخوردار است؟ مصالح عالی‌هی کودک چیست؟ چه ساز و کارهای فنی، قانونی و ساختاری در عرف بین‌المللی و داخلی برای حمایت از کودکان و حفظ مصالح عالی‌هی آنان در محیط دیجیتال در دسترس است؟ رویه‌ی دولت‌ها و نهادهای بین‌المللی و جامعه‌ی مدنی در صیانت از حقوق کودک از یک‌سو و حفظ جریان آزاد اطلاعات و آزادی بیان از سوی دیگر چگونه بوده است؟ نقش نهاد خانواده در الگودهی مناسب به کودک در محیط دیجیتال چیست؟ چه راهکارها و پیشنهادهای برای حفظ مصالح عالی‌هی کودکان در محیط دیجیتال وجود دارد؟

این پژوهش با روش توصیفی و با مطالعه‌ی اسناد، کتب و مرور مقالات علمی - پژوهشی مرتبط صورت گرفته است و به دنبال ارائه‌ی چارچوب منسجمی برای حمایت از مصالح عالی‌هی کودکان در عصر پدیده‌های تکنولوژیک می‌باشد.

۱- تعریف مفهوم کودک

برای روشن شدن گستره‌ی حمایت از کودکان، لازم است روشن شود از منظر فقهی و حقوقی، کودک به چه کسی اطلاق می‌شود و محدوده‌ی کودکی چه سنی است. از منظر فقهی کودک (صغیر) به کسی اطلاق می‌شود که به حد بلوغ شرعی نرسیده باشد (وزیری، ۱۳۸۴، ۴۹). البته در مورد شروع زمان کودکی در روایات، احادیث و آیات تصریح خاصی به عمل نیامده و باید این مطلب را با تأمل استنباط کرد و در این مورد میان علما و فقها اختلاف نظر وجود دارد. از مجموع روایات وارده در این مورد، استفاده می‌شود که تحقق قوه‌ی ادراک در کودک سن معینی ندارد بلکه بستگی به اشخاص و استعداد و ادراک آن‌ها دارد، یعنی اشخاصی که از ادراک و استعداد بالاتری

برخوردارند زودتر ممیز می‌شوند و همچنین موارد آن مختلف است (مظلوم‌زاده، جمال‌زاده، شهابی، ۱۴۰۰، ۳۹). از منظر حقوقی، کنوانسیون حقوق کودک در ماده‌ی ۱ خود اظهار می‌دارد: «از نظر پیمان‌نامه‌ی حاضر منظور از کودک هر انسان دارای کمتر از ۱۸ سال سن است، مگر این که برطبق قانون قابل اعمال در مورد کودک، سن قانونی کمتر تعیین شده باشد.» با توجه به این تعریف می‌توان گفت کودک یعنی هر انسان زیر ۱۸ سال. البته تدوین‌کنندگان کنوانسیون حقوق کودک، استاندارد مطمئن برای تشخیص کودک از بزرگسال را تعیین نموده‌اند، اما با آوردن قید «مگر این که برطبق قانون مربوط، سن رشد کمتر باشد» به دولت‌ها اجازه داده‌اند تا به مصلحت خود سن دیگری را برای کودکی مشخص نمایند. پس ضعف در ابعاد مختلف جسمی، روانی، اقتصادی و اجتماعی، دولت‌ها و جامعه‌ی بین‌المللی را متعهد به حمایت از کودکان بنا بر ضعف‌های آنان در برابر خطرات احتمالی می‌کند. به جز کنوانسیون حقوق کودک، مقاوله‌نامه‌های شماره ۱۸۲ و ۱۳۸ سازمان جهانی کار حداقل سن کار را برای کودکان ۱۵ سال می‌دانند. کودک همچنین در ماده ۱ میثاق حقوق کودک در اسلام؛ «هر انسانی است که بر اساس قانون قابل اعمال در مورد وی، به سن رشد نرسیده باشد»، به علاوه در ماده‌ی ۳۸ کنوانسیون حقوق کودک، حضور افراد زیر ۱۵ سال در مخاصمات مسلحانه ممنوع شده است که البته این سن در پروتکل اختیاری کنوانسیون حقوق کودک در مورد شرکت کودکان در جنگ که در ۱۲ فوریه ۲۰۰۲ میلادی لازم‌الاجرا شد، به ۱۸ سال افزایش یافته است (ابراهیمی/مشرّف‌جوادی، ۱۳۹۸: ۱۱۷). با تکیه بر تعاریف فوق و توجه به ابعاد مختلف تعریف کودکی، نمی‌توان به طور دقیق حدود سنی کودک را مشخص کرد، اما می‌توان گفت با تکیه بر کنوانسیون حقوق کودک، پایان کودکی همان ۱۸ سال تلقی شده است و آغاز آن را می‌توان از قبل از تولد کودکان و دوره‌ی جنینی در نظر گرفت. پس دولت‌ها باید برای ایفای حق بر سلامت کودکان، علاوه بر اقدامات لازم در سطح ملی در عرصه‌ی بین‌المللی نیز فعال باشند تا کودکان از دوره‌ی کودکی، در همه‌ی جنبه‌ها، به سلامت عبور کنند (توتونچیان، سرشار، ۱۳۹۹: ۱۱۰).

۲- مصالح عالی‌هی کودک

در تعریف مصالح عالی‌هی کودک می‌توان گفت که کودک به صورت کلی از حمایت خاصی برخوردار است و از نظر وضع قوانین و سایر امور، وسایل و امکانات و تسهیلاتی به او داده خواهد شد، تا بتواند از نظر جسمی، فکری، روحی، اجتماعی و اخلاقی به نحوی سالم و طبیعی و در محیطی آزاد رشد کند. در قوانینی که برای حفظ این منظور وضع می‌شود، مصالح عالی کودک باید بیش از هر نکته دیگری مورد توجه قرار گیرد که در اصل دوم از اعلامیه جهانی حقوق کودک به آن پرداخته شده

است. مفهوم مصالح عالیه با مفهوم کودک ارتباط نزدیکی دارد. از منظر تاریخی این مفهوم در بستر مسئله‌ی حضانت شکل گرفته و توسعه‌ی بسیاری پیدا کرده است و به صورت کلی، رعایت مصلحت یا غبطه‌ی کودک به عنوان معیاری مهم در تصمیم‌گیری‌ها معرفی شده است. «مصلحت» به مفهوم خیر در مقابل مفسده به کار می‌رود. ماهیت خیر به معنای صلاح و خوبی و ماهیت مفسده زشتی و زیان است و به دلیل این‌که خیر و مفسده حدود معینی ندارد، برای همین تعدادی از نویسندگان منفعت را مساوی با مصلحت تلقی نموده و رابطه تساوی بین این دو اصطلاح برقرار کرده‌اند. مصلحت عبارت است از آنچه که با مقاصد انسان در امور دنیوی و اخروی یا هر دو موافق بوده و نتیجه آن به دست آوردن منفعت یا دفع ضرری باشد. در کنوانسیون حقوق کودک از واژه‌ی مصلحت استفاده شده است. در مواد ۳ و ۱۸ این کنوانسیون از واژه‌ی بهترین در کنار واژه‌ی بالا استفاده شده است که در ترجمه می‌توان از آن به بهترین مصلحت‌ها یا مصالح عالیه تعبیر کرد. مرجع ملی حقوق کودک در وزارت دادگستری حقوق اسلامی ایران، به عنوان مرجع رسمی دولت ایران که امور کنوانسیون حقوق کودک را بر عهده دارد، جمع بین این دو واژه را در ترجمه‌ی ماده ۳ کنوانسیون به منافع کودک ترجمه کرده است. در حالی که همین عبارت در ماده ۱۸ به منافع عالیه‌ی کودک ترجمه شده است، که هیچ یک از این دو ترجمه دقیق نیست. برای تعیین ترجمه‌ی دقیق باید به نظراتی که در کنوانسیون حقوق کودک در مورد مفهوم مصلحت ارائه شده است توجه کرد. کمیته‌ی حقوق کودک^۱، که زیر نظر دبیر کل سازمان ملل متحد برای نظارت بر اجرای کنوانسیون حقوق کودک فعالیت می‌کند، مفهوم مصلحت را طوری تفسیر کرده که حیطة‌ی گسترده‌تری از منفعت دارد و از نظر این کمیته همه‌ی عناصری که برای تصمیم‌گیری در یک موقعیت مشخص برای یک کودک متخصص یا گروه مشخصی از کودکان ضروری است جزء مفهوم بهترین مصلحت‌ها تلقی می‌شود که به نظر ما ترجمه‌ی روان آن اصطلاح «مصالح عالیه» است. این کمیته مصادیقی از این عناصر را ارائه کرده است، که عبارتند از: هویت کودک شامل جنس، سن، تاریخچه و زمینه‌های ایجاد کودک، دیدگاه‌ها و آرزوهای کودک، مراقبت و نگهداری از کودک و ایمنی کودک و روابط خانوادگی کودک، ارتباطات اجتماعی کودک با همسالان و بزرگسالان، وضعیت آسیب‌پذیری کودک، انعطاف‌پذیری و توانمندسازی کودک، حقوق و نیازهای کودک راجع به بهداشت و آموزش و پرورش، توسعه‌ی کودک و گذار تدریجی به بزرگسالی و زندگی مستقل، مهارت‌های کودک و به طور کلی هرگونه نیاز خاص دیگر کودک. تمام این موارد جزء مصلحت کودک هستند و در شرایط خاص هر کودک باید از میان آنها بهترین مصلحت را تعیین نمود، در

¹ committee on the rights of the child

حالی که واژه منفعت^۱، فقط به سود مالی اختصاص دارد. در نهایت ترجمه‌ی عبارت بهترین مصلحت‌ها یا مصالح عالی کودک به منافع عالی کودک صحیح نمی‌باشد و حقوق کودک سازمان ملل متحد مصلحت را به امور معنوی و اخلاقی و تربیتی معنا کرده است، چون در واقع مصلحت عالی کودک، همه‌ی مواردی را که به منافع معنوی و رشد کودک کمک کند، می‌پردازد و به صرف منافع مادی نمی‌تواند جایگزین شود که البته در این مقاله سعی شده است مصلحت عالی‌هی کودک در محیط دیجیتال بررسی شود.

۳- کودکان و محیط دیجیتال

کودکان ثمره‌ی هر ازدواج و تشکیل خانواده هستند و مهم‌ترین دارایی هر خانواده نیز تلقی شده و والدین برای مراقبت و تربیت فرزندان خود سعی می‌کنند محیطی سالم ایجاد کنند تا فرآیند رشد فرزندان به درستی صورت گیرد. در واقع خانواده رکن بنیادین پرورش جسمی روحی و اجتماعی کودک است و تربیت فرزندان از دشوارترین، حساس‌ترین و پرثمرترین وظایف بشری به ویژه والدین است که نتیجه‌ی نهایی آن هم به خانواده و هم به جامعه باز می‌گردد. هرگونه تربیتی که در سنین رشد آنها صورت بگیرد، در نهایت به جامعه می‌رسد و می‌تواند پیامدهای مثبت یا منفی به همراه داشته باشد. در حال حاضر با رشد تکنولوژی و فناوری‌های دیجیتال، محیط دیجیتال تبدیل به عضوی جدایی‌ناپذیر از زندگی بشری از جمله کودکان شده و آنها ناخواسته در این دنیا رشد می‌کنند. پس رویکرد سلبی و نادیده گرفتن آن بی‌نتیجه و به معنای پاک کردن صورت مسئله است. درواقع وابستگی کودکان به فضای دیجیتال، رسانه‌ها و بازی‌های آنلاین عواقب و زیان‌های جسمی و روحی جبران‌ناپذیری برای خانواده‌ها به همراه دارد. به نوعی استفاده نادرست از رسانه گروهی و اینترنت، بسیاری از جنبه‌های مهم زندگی مثل همنشینی با خانواده، بازی‌های دسته‌جمعی با خانواده و دوستان، دیدن طبیعت و ارتباط با آن، ورزش کردن و خوابی آرام و به دور از تشویش ذهنی و استرس را از میان می‌برد.

۴- آثار پدیده‌های تکنولوژیک در زندگی کودکان

حضور پررنگ کودکان در جهان گسترده‌ی فناوری و تکنولوژی و دسترسی به جریان عظیم اطلاعات و ارتباطات دارای کارکردهای مثبت و منفی بسیاری است. اما آنچه در این مجال به آن

¹ Benefit

پرداخته خواهد شد تنها بخشی از تهدیدات و خطرات احتمالی است که کودکان در این فضا با آن مواجه هستند.

ریسک‌های آنلاین برای کودکان که سه دسته است:

الف) ریسک‌ها یا خطرات فناوری اینترنت؛ یعنی زمانی که کودکان از اینترنت به عنوان یک رسانه برای نمایش محتوا یا مکان تعامل استفاده می‌کنند. شامل:

- ریسک‌های محتوا برای کودک به معنی این که کودک در معرض نمایش محتوایی باشد که در دسترس همه‌ی کاربران اینترنت است و او در معرض روابطی یک به چند است. در واقع ریسک‌های تماس به معنی این که کودک به طور فعال، درگیر یک رابطه‌ی شخصی یا تعامل، دو جانبه یا چند جانبه باشد و از آن با عنوان تهدیدات ناشی از حضور در فضای مجازی یاد می‌شود. به این معنی که امروزه کودکان از شبکه‌های اجتماعی برای آشنایی با همسالان خود و آزمودن چگونگی ارتباط با دیگران استفاده می‌کنند. بی‌تردید فراگیر بودن تکنولوژی‌های مربوط به فضای مجازی، محدود کردن دسترسی کودکان و نوجوانان را به امری ناممکن تبدیل می‌کند. سرگردانی و گردش‌های بی‌هدف در شبکه‌های اجتماعی می‌تواند منجر به ارتباطات ناسالم و بعضاً خطرناک برای کودکان شود و این در حالی است که ارتباطات در شبکه‌های اجتماعی در شکل‌دهی هویت کودکان بسیار اثرگذار است. تغییر در رفتار فرزندان به معنای ایجاد تغییر در نوع تفکر آنهاست و هنگامی که بنیان فکری و شخصیت آنها به صورت ناصحیح شکل گیرد، راه نفوذ شیادان به حریم خصوصی افراد و محیط امن خانواده باز می‌شود.

- محتویات نامناسب سن به معنی این که محتوایی مانند نفرت و خشونت و یا پورنوگرافی بزرگسالان، که با وجود غیرقانونی نبودن می‌تواند به کودکان و رشد آنها آسیب برساند.

ب) خطرات مربوط به مصرف کنندگی برای کودکان آنلاین؛ یعنی کودک به عنوان یک مصرف‌کننده‌ی آنلاین مورد هدف قرار می‌گیرد که وابستگی به بازی‌های آنلاین و فضای مجازی را در پی خواهد داشت. باید گفت بازی‌های کامپیوتری و آنلاین که سوغات تکنولوژی و مدرنیته هستند و کودکان و نوجوانان در سراسر جهان بخشی از اوقات خود را به درگیر شدن با آنها می‌گذرانند، اغلب دارای صحنه‌های خشن و مهیج هستند و تداوم بازی با آنها کودک و نوجوان را به خود وابسته می‌کنند. با آماری که از کودکان و نوجوانان به دست آمده درصد قابل توجهی از آنان به نوعی اعتیاد یعنی اعتیاد به بازی‌های کامپیوتری دچار شده‌اند. این سرگرمی‌های آنلاین با

استفاده از تصاویر پرتحرک و صداهاى مهيج، دنيابى از هيچان و خشونت را مهيا مى کنند و استرس ناشى از آنها منجر به شكل گيرى رفتارهاى پرخاشگرانه در کودکان و نوجوانان خواهد شد. کودکان و نوجوانان با گذراندن ساعت هاى زياد در بازى هاى کامپيوترى و آنلاين از فعاليت هاىي که به حفظ سلامت جسمى و تناسب اندام آنان کمک مى کند، دور مى مانند. مشغوليت زياد به اين بازى ها منجر به اختلال در سيستم عصبى، دردهاى عضلانى، بى حسى در دست ها و آسیب به شبکه ي بينايى به دليل تمرکز زياد خواهد شد. چاقى و اضافه وزن نيز از پيامدهاى اين وابستگى تلخ به ابزار ديجيتال است. در کنار آن بازى هاى سه بعدى رايج با هداست هاى واقعيت مجازى با ايجاد دنيابى انتزاعى در ذهن کودکان سبب افت شديد تحصيلى در آن ها خواهد شد.

ج) خطرات حریم خصوصی، اطلاعات و خطرات امنیتی؛ يعنى خطراتى که هر کاربر اينترنتى با آن مواجه است و در آن کودکان يک گروه کاربرى آسیب پذير خاص را تشکيل مى دهند. کودکان در اينترنت بخش قابل توجهى از اطلاعات شخصى خود را در محيط هاىي چون اتاق هاى گفت وگو در شبکه هاى اجتماعى، سايت هاى بازى آنلاين و موارد مشابه افشا مى کنند که جمع آورى غيرقانونى آن ها تهديدى جدى براى حریم خصوصى آنها به شمار مى آيد و مى تواند زمينه ساز سرقت اطلاعات و پيامدهاى منفى آن باشد. چرا که هرگز مشخص نيست اين اطلاعات به دست چه کسانى مى افتد و چگونه مورد استفاده قرار مى گيرد. حتى چنين وضعيتى مى تواند کودکان را در معرض استفاده هاى تجارى از اطلاعات آن ها با هدف گيرى تبليغاتى قرار دهد.

۵- حمايت از مصالح عاليه ي کودکان در محيط ديجيتال در عرصه هاى بين المللى و داخلى

عنصر قانونى و مبنای حقوقى براى حق دسترسى کودکان به فضاى مجازى را مى توان ماده ي ۱۹ ميثاق بين المللى حقوق مدنى و سياسى دانست. اين ماده در تشریح حق آزادى بيان، بر اين نکته تأکيد دارد که آزادى بيان شامل آزادى تحصيل يا دريافت اطلاعات و اشاعه يا انتقال اطلاعات مى باشد؛ خواه شفاهاً خواه به صورت نوشته يا چاپ يا هنرى يا به هر وسيله ي ديگر که صورت گيرد. در همين راستا، ماده ي ۱۷ کنوانسيون حقوق کودک مقرر مى دارد که کشورهاى طرف کنوانسيون، دسترسى کودک به اطلاعات و مطالب از منابع گوناگون و بين المللى، خصوصاً مواردى که مربوط به اعتلاى رفاه اجتماعى، معنوى يا اخلاقى و بهداشت جسمى و روحى وي مى شود را تضمين کنند. حال با توجه به ماهيت فضاى مجازى که آثارى فراگير دارد و محدود به مرزهاى جغرافيايى نيست، منع کودکان از استفاده از اينترنت و دنياى ديجيتال محال و غيرقانونى است.

در حیطه‌ی بین‌المللی پیمان‌نامه‌ی حقوق کودک سازمان ملل متحد به عنوان یکی از قابل قبول ترین اسناد حقوق بشری، که در سال ۱۹۸۹ میلادی به تصویب رسیده است و از اسناد لازم‌الاجرا و بسیار مهم مربوط به حقوق بشر است و مورد توافق جامعه‌ی بین‌المللی می‌باشد، سند مدونی از انتظارات جامعه برای حقوق کودکان است که در آن به انواع حقوق کودکان پرداخته شده است. اما در سال‌های بعد با رشد سریع اینترنت و فضای دیجیتال، این سند دیگر کافی و پاسخگو نبود. پس از آن با توجه به لزوم حمایت و صیانت از حقوق کودکان در محیط دیجیتال از سوی دولت‌ها و سایر نهادهای دولتی و مدنی و سایر متولیان امور کودکان، یونسکو در سال ۱۹۹۹ میلادی برای حمایت از حقوق کودکان اعلامیه و طرح اقدام برای حمایت از کودکان را تصویب کرد. یونسف نیز در گزارش سالانه‌ی وضعیت کودکان در سال ۲۰۱۷ میلادی از همه‌ی ذینفعان خواست تا حقوق کودکان را در فضای سایبری تحقق ببخشند. شورای اروپا نیز در سال ۲۰۱۸ میلادی به توصیه‌ی کشورهای عضو، بخشی از استراتژی خود در مورد حقوق کودک را به دستورالعمل‌های احترام، محافظت و تحقق حقوق کودک در محیط دیجیتال اختصاص داد (حسینی اکبرنژاد/ جواهری آراسته، ۱۳۹۹، ۱۱۳). در ژانویه‌ی ۲۰۱۷ میلادی ویرایش تازه‌ای از پیمان‌نامه‌ی حقوق کودک به عنوان بخشی از گزارش گروه ویژه‌ی حامیان حقوق کودکان در انگلستان منتشر شد. حاصل تحقیقات این گروه این بود که کودکان و والدین هر دو به حمایت بیشتری برای هدایت و راهبری در جهان مجازی نیاز دارند. حقوق ارائه شده در این پیمان‌نامه علاوه بر چگونگی حمایت از کودکان در برابر خطرات احتمالی، به اعمال حقوق قانونی آنها نیز پرداخته است. در واقع آنها معتقدند این قانون باید تأمین‌کننده‌ی این حقوق در محیط دیجیتال نیز باشد. از جمله موارد اشاره شده در این سند بازنگری شده، اجرای قانون حمایت از اطلاعات عمومی در فضای اینترنت، ساده کردن اصطلاحات و شرایط استفاده از نرم‌افزارهای دیجیتال مخصوص کودکان است. لازم به ذکر است که به موجب ماده‌ی ۹ کنوانسیون حقوق کودک، دولت‌های عضو ملزم هستند تا تمامی اقدامات قانونی و اجرایی لازم جهت اعمال حقوق شناسایی شده در این کنوانسیون را مورد توجه قرار دهند. این دولت‌ها با توجه به حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی اقداماتی از این قبیل را جهت به حداکثر رساندن منابع موجود در چارچوب همکاری‌های بین‌المللی معمول خواهند داشت. ماده‌ی ۱۹ این کنوانسیون، دولت‌ها را مکلف به اتخاذ تدابیر مناسب قانونی، اجرایی، اجتماعی و آموزشی نموده است تا از کودکان در برابر تمامی اشکال خشونت جسمی، روانی، ضرب و جرح یا سوءاستفاده، اهمال، مسامحه‌کاری، بدرفتاری یا استثمار حمایت کند که با توجه به سبک زندگی در عصر جدید، محیط دیجیتال یکی از تهدیدات مهم برای سلامتی کودکان است و ضروری است که دولت‌ها و جوامع مدنی با اعمال قوانین مناسب اقدامات بین‌المللی برای محدودسازی برخی محتوای مخرب

برای کودکان را با همکاری همه‌ی اعضای جامعه‌ی بین‌الملل اتخاذ نمایند. در کنار این موارد، در تفسیر عمومی شماره (۲۰۲۱) ۱۲۵ منتشره در تاریخ ۲۱ مارس ۲۰۲۱ میلادی، کمیته‌ی حقوق کودک سازمان ملل متحد، یک نهاد حقوق بشری پیمان‌محور، به چگونگی اعمال پیمان‌نامه حقوق کودک توسط دولت‌ها در حوزه‌ی محیط دیجیتال پرداخت. در تنظیم تفسیر عمومی حاضر از مشارکت ۷۰۹ طفل و نوجوان از ۲۸ کشور در مناطق مختلف جغرافیایی بهره گرفته شده و فرآیند نهایی‌سازی آن حدود دو سال به طول انجامید. هدف کمیته از این تفسیر عمومی، ارائه‌ی راهبرد برای تقنین و سیاست‌گذاری در زمینه‌ی تحقق تعهدات دولت‌ها در چارچوب پیمان‌نامه حقوق کودک و پروتکل‌های اختیاری آن در پرتوی فرصت‌ها، مخاطرات و چالش‌های محیط دیجیتال بود. به بیان بهتر، امروز با این تفسیر عمومی این کمیته، حقوق کودک نه تنها در محیط آنلاین، بلکه در محیط دیجیتال و برخط (آنلاین) نیز تضمین می‌شود. در این نوشتار، تکالیف کلی دولت‌ها در تضمین حقوق کودک در محیط دیجیتال از نظر گذارنده می‌شود که در ادامه بدان‌ها اشاره می‌شود.

۶- تکالیف کلی دولت‌ها در زمینه‌ی حقوق کودک در محیط دیجیتال

فرصت‌های موجود برای تحقق حقوق کودکان و حمایت از آنان در محیط دیجیتال مستلزم تمهیدات گسترده تقنینی، اداری و احتیاطی است. دولت‌ها باید مقررات داخلی خود را مرور و در صورت نیاز، مبادرت به بروزرسانی یا تقنین مطابق با حقوق مصرح در پیمان‌نامه‌ی حقوق کودک و پروتکل‌های اختیاری آن (پروتکل در خصوص فروش، فحشا و هرزه‌نگاری کودکان و پروتکل در خصوص به کارگیری کودکان در مخاصمات مسلحانه) کنند. تنقیح مقررات داخلی با توجه به اسناد پیش‌گفته به منظور تضمین حقوق کودکان در محیط دیجیتال است. از طرف دیگر، حمایت برخط (آنلاین) از کودکان باید با راهبردها و سیاست‌گذاری‌های جامع دولت‌ها همگام شود. دولت‌ها در نتیجه مکلف هستند نیازهای کودکان کمتر برخوردار یا در معرض خطر را برآورده ساخته و در صورت لزوم اطلاعات مناسب را در اختیار این دسته از کودکان قرار دهند. همچنین، به منظور هماهنگی میان‌بخشی و افزایش بهره‌وری، دولت‌ها باید نهادی را مأمور هماهنگ کردن سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های دولتی کنند. طبیعی است دولت‌ها وظیفه دارند برای تحقق حقوق کودکان در محیط دیجیتال مبادرت به تخصیص منابع انسانی و مالی در این حوزه کنند، زیرا اثرگذاری تقنینی، سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در این حوزه مستلزم پوشش حداکثری کودکان است. از دیگر تکالیف مهم دولت‌ها در تحقق حقوق کودکان در محیط دیجیتال، همانا جمع‌آوری

¹ CRC/C/GC/25, 2021.

داده و پژوهش است. داده‌ها و پژوهش‌های به‌روز برای فهم آثار محیط دیجیتال بر کودکان و ارزیابی اثربخشی مداخلات دولتی بسیار اهمیت دارد. نهادهای حقوق بشری ملی مانند مرجع ملی کنوانسیون حقوق کودک وزارت دادگستری موظف هستند وضعیت حقوق کودکان در محیط دیجیتال را پایش کرده و شکایات کودکان در مورد نقض حقوقشان را دریافت و بررسی کنند. همچنین در صورت وجود دیگر نهادهای پایش مستقل، نهادهای حقوق بشری ملی موظف هستند با این نهادها همکاری کنند. دولت‌ها همچنین مکلف هستند حقوق کودک در محیط دیجیتال را برای همه به طور عام، و برای اشخاصی که به طور مستقیم یا غیرمستقیم با کودکان در ارتباط هستند به طور خاص، اطلاع‌رسانی کنند. همچنین دولت‌ها باید برنامه‌های آموزشی برای کودکان، والدین، سرپرستان قانونی، عموم مردم و مسئولین را تسهیل کنند تا از این طریق دانش عمومی نسبت به فرصت‌ها و چالش‌های حقوق کودکان در محیط دیجیتال را ارتقا بخشند. جامعه مدنی شامل انجمن‌های کودکان و نیز سازمان‌های مردم‌نهاد فعال در حوزه حقوق کودکان و محیط دیجیتال باید در توسعه، اعمال، پایش و ارزیابی مقررات، سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های مربوط به حقوق کودکان مشارکت فعال داشته باشند. خدمات و محصولات شرکت‌ها و مؤسسات تجاری از جمله شامل مؤسسات غیرانتفاعی، حقوق کودکان در محیط دیجیتال را به طور مستقیم و غیرمستقیم متأثر می‌کنند. در همین راستا بخش تجاری باید حقوق کودکان را رعایت کرده و در صورت نقض این حقوق، جبران خسارت مقتضی کند. دولت‌ها موظف هستند تضمین کنند که بخش تجاری تکالیف خود را ایفا می‌کند. در حوزه تبلیغات و بازاریابی تجاری، دولت‌ها موظفند مصالح عالی‌ه‌ی کودکان را در بالاترین اولویت قوانین تبلیغاتی و بازاریابی قرار دهند. دولت‌ها در نهایت موظف هستند سازوکارهای قضایی و غیرقضایی جبران خسارت مؤثر و متناسب برای نقض حقوق کودکان در محیط دیجیتال را در دسترس همه‌ی کودکان و سرپرستان قانونی آنها بگذارند. در حیطه‌ی داخلی نگرشی به قوانین فعلی حاکم در نظام جمهوری اسلامی ایران نشان می‌دهد که کلیات قوانین و مقررات موجود در نظام حاکمیتی می‌تواند حمایت‌های کلی را از قشر کودک و نوجوان مورد نظر قرار دهد. علاوه بر این حالت کلی، در برخی قوانین از جمله ماده‌ی ۲۸ قانون جرایم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸/۳/۵ مجلس شورای اسلامی در راستای صیانت از حقوق کودکان در فضای مجازی مقرر شده است: «... دادگاه‌های ایران در موارد زیر نیز صالح به رسیدگی خواهند بود: جرایم رایانه‌ای متضمن سوءاستفاده از اشخاص کمتر از ۱۸ سال، اعم از آن که مرتکب یا بزه‌دیده ایرانی یا غیرایرانی باشد.»

از اواسط دهه ی ۸۰ با فراگیری اینترنت، به صورت جدی تر به بحث صیانت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی پرداخته شد. به نحوی که وزارت فرهنگ و ارشاد و مرکز رسانه های دیجیتال، پلیس فتا و سازمان فناوری اطلاعات اقداماتی ترویجی در این رابطه انجام دادند. در سال ۸۸ که قانون جرایم رایانه ای به تصویب رسید، بحث هرزه نگاری مرتبط با کودکان و نوجوانان در مواد ۱۴ و ۱۵ آن دیده شد و به دادگاه ها صلاحیت داده شد تا بتوانند با موضوعات مربوط به آن برخورد کنند. اما از آن جا که در این زمینه نقص مقررات گذاری و سیاست گذاری دیده می شد، مرکز ملی فضای مجازی از سال ۹۲ در گروه های کاری مختلف بحث صیانت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی را در دستور کار قرار داد و سند صیانت از کودک و نوجوان در فضای مجازی را در سال ۹۵ در کمیسیون عالی محتوای این مرکز به تصویب رساند. با این وجود و به دلیل این که این سند در آن زمان به تصویب شورای عالی فضای مجازی نرسید و در صف تصویب باقی ماند، در سال ۹۷ و متناسب با شرایط، مورد بازنگری مجدد قرار گرفت و در نهایت در ۱۷ خرداد سال ۱۴۰۰ با هدف ساماندهی فضای مجازی کودک و ایجاد یک زیست بوم محافظت شده، توسط شورای عالی فضای مجازی به تصویب نهایی رسید. مطابق این سند باید کلیه ی سکوها و ارائه دهندگان محتوا و خدمات فضای مجازی در مدت یک سال، نسبت به صیانت از داده ها، رده بندی و تفکیک محتوا و خدمات ویژه ی هر رده ی سنی از خدمات عمومی اقدام کنند و به موجب این مصوبه همچنین وزارتخانه ها مکلف شدند به شکل غیر انحصاری در رابطه با سکوها و خدمات صیانت شده برای خردسالان اطلاع رسانی کنند و همه ی نیازمندی های عمومی و ضروری کودک شامل موتور جستجو و شبکه های اجتماعی و اپلیکیشن ها باید در محیطی امن در دسترس کودکان قرار دهند. تدوین کنندگان به ۹ سیاست کلان برای محافظت از کودکان در برابر آسیب های احتمالی فضای مجازی اشاره کرده و در ادامه فعالیت های ایجابی خاصی را به برخی نهادهای اجرایی و حاکمیتی واگذار کردند؛ از جمله ی این مسئولیت ها تولید، مدیریت و نظارت بر تولید محتوایست که افزون بر برخی از وزارتخانه ها به بسیج، سازمان تبلیغات اسلامی، سازمان صداوسیما و وزارت ارشاد نیز واگذار شده است. به طور کلی می توان گفت ترویج امنیت محیط دیجیتال برای کودکان از این مهم ناشی می شود که در عصر تکنولوژی اینترنت ابزاری مهم است که می تواند در خدمت کمک به کودکان جهت دستیابی به حقوق خود از جمله حق آموزش و پرورش، حق آزادی بیان، آزادی شکل و مشارکت کامل در زندگی اجتماعی، فرهنگی و سیاسی باشد.

۷- نقش نهاد خانواده در تأمین مصالح عالیه‌ی کودکان در محیط دیجیتال

امروزه والدین شاهد علاقه‌ی مفرط کودکان به رسانه‌ها و تأثیرپذیری سریع و عمیق آنان هستند که سبب زیان‌های جسمی و روحی جبران‌ناپذیری برای آنان می‌شود. در سراسر جهان کودکان و نوجوانان بخشی از اوقات خود را به درگیر شدن با بازی‌های آنلاین و استفاده از شبکه‌های مجازی برای آشنایی با همسن و سالان خود و ارتباط با دیگران صرف می‌کنند. استفاده‌ی نادرست از رسانه‌های گروهی و اینترنت بسیاری از جنبه‌های مهم زندگی مثل همنشینی با خانواده، بازی‌های گروهی بیرون از خانه، ورزش کردن و از همه مهم‌تر خواب را با چالش همراه کرده است. این موارد و بسیاری موارد بیشتر موجب بروز نگرانی‌هایی برای والدین و دیگر علاقه‌مندان به سرنوشت بشر شده است و ممکن است کودکان در این دنیای بی‌حد و مرز در معرض انواع سوءاستفاده‌ها قرار بگیرند. پس چاره‌ای جز این نیست که خانواده‌ها در این فضا نیز همراه کودکان باشند و به آنها کمک کنند شیوه‌ی بهره‌گیری سالم و ایمن از تکنولوژی و محیط دیجیتال را فراگیرند. امروزه یکی از پدیده‌های نوظهور که بسیاری از کارشناسان فضای مجازی بر وقوع آن باور دارند، شکاف دیجیتال است که منجر به ایجاد فاصله بین اعضای خانواده با یکدیگر، به ویژه والدین و فرزندان می‌شود و پیامدهای مختلفی همراه دارد. در حقیقت با رشد جایگاه سرگرمی‌های دیجیتال در زندگی کودکان، شاهد رشد سواد دیجیتالی آنها به صورت غیرمستقیم هستیم و افزون بر آن، وقتی کودکان علاوه بر سرگرمی و بازی برای ارتباط با مدرسه و معلم، حضور در کلاس، آموزش، انجام تکالیف و تمرین مجبور هستند از وسایل دیجیتالی استفاده کنند، ناخودآگاه مهارت استفاده از این ابزار را هم کسب می‌کنند و ساعت‌ها وقت خود را با این ابزار سپری کرده و بعضاً بهتر و سریع‌تر از والدینشان نیز از این ابزار استفاده می‌کنند و این همان فاصله‌ی اطلاعاتی بین والدین و فرزندان در محیط دیجیتال است که در برخی موارد منجر به ضعف کنترل والدین بر عملکرد فرزندان هنگام کار با ابزار دیجیتال و فضای اینترنت می‌شود. باید گفت امروزه کنترل فرزندان از دنیای فیزیکی به دنیای مجازی سوق یافته و نظارت والدین بر فرزندان و روابط آنها با همسالان باید در فضای اینترنت با حساسیت بالایی همراه باشد و این تنها با همراهی والدین با فرزندان است که میسر می‌شود. بهره‌گیری از امتیازات و قابلیت‌های فضای مجازی در رشد و پرورش کودکان برای استفاده‌ی هدفمند از قدرت رسانه بسیار مهم است. خانواده‌ها باید برای در امان ماندن فرزندان از آسیب‌ها رویکردی هدفمند در پیش بگیرند. برای مثال در خانه قانون‌ها و مقررات منطقی و منظمی برای استفاده از ابزار دیجیتال وضع کنند و زمان‌هایی را تعیین کنند تا اعضای خانواده باهم به تماشای تلویزیون یا فیلم سینمایی بنشینند. در بازی‌های رایانه‌ای کودک مشارکت کنند. در فضای

مجازی حضور داشته باشند و بخشی از ارتباط خود با کودک را به این فضا منتقل کرده و دوستان آنلاین و آفلاین فرزندانیشان را بشناسند و از برنامه‌های نرم‌افزاری و سایت‌های مورد استفاده‌ی فرزندانیشان مطلع باشند. البته باید گفت جاسوسی از فعالیت‌های فرزند در دنیای دیجیتال هزینه‌بر و بی‌نتیجه است و بهترین راه همراهی و همدلی است. والدین می‌توانند با الگوسازی مناسب از خود در استفاده از ابزار دیجیتال بهترین تعیین‌کننده‌ی رفتار برای کودکان باشند. در واقع کودک در بخشی از دوران رشد، بیش از هر دوره‌ای از کسانی تقلید می‌کند که پیرامون او قرار دارند، لذا نهادینه کردن برخی از جنبه‌های رفتار اجتماعی در این دوران نیازمند همکاری و همراهی خانواده‌هاست. تعامل مناسب والدین با کودکان و گفتگوی صمیمانه بهترین راه پذیرش توصیه‌ها و راهنمایی‌های والدین از سوی کودک است. در واقع آموزش صحیح و آگاهی دادن که لازمه آن ارتباط دوسویه بین والدین و فرزندان است، در هدایت صحیح کودکان و نوجوانان بسیار حائز اهمیت است. والدین باید در مورد مسائل روزمره و آشنایی با شبکه‌های اجتماعی با کودک و نوجوان صحبت کنند، حد و مرزها و قوانین را به او بیاموزند و او را از خطرات احتمالی با خبر کنند تا کودک و نوجوان به کمک والدین مسیر صحیح را پیموده و بتواند درست تصمیم بگیرد. پدر و مادر باید به کودک و نوجوان گوشزد کنند که اطلاعات خصوصی را در فضای مجازی منتشر نکنند، صفحات کاربری خود را به دوستان و خانواده محدود کنند و بدانند چت‌های نامناسب، کامنت‌ها و ایمیل‌های توهین‌آمیز ممکن است پیامدهای جبران‌ناپذیری داشته باشند. در کنار همه‌ی این‌ها والدین و مربیان معاصر باید دانش خود نسبت به تکنولوژی و دنیای روز را پیوسته افزایش داده و با بالا بردن سواد دیجیتال خود از خطرات احتمالی محیط دیجیتال مطلع باشند و اقدامات لازم برای ایمن نگه داشتن کودکان را انجام دهند. نکته‌ی مهم دیگر دسته‌بندی محتوایی ویژه‌ی کودکان و نوجوانان است. لازم است والدین و خانواده‌ها بر اختصاص محتوای متناسب با سن و جنسیت و علائق کودکان حساس باشند. حال آن که محتوای عمومی اینترنت بر این اساس دسته‌بندی نشده است و استفاده از این فضا به شدت نیازمند همراهی و نظارت والدین است. در کشورهای پیشرفته فضای اینترنت کودکان را از اینترنت عمومی مجزا کرده و سیمکارت‌های کودک و نوجوان دارای اینترنت دوستدار کودک و نوجوان است که بر اساس فهرست سفید به گونه‌ای تنظیم شده است که صرفاً امکان دسترسی به سایت‌های مجاز برای کودکان و نوجوانان فراهم است و یا مجموعه‌هایی محتوای متناسب با سن و جنس و علائق کودکان را دسته‌بندی و پیشنهاد می‌کنند.

۸- راهکارها و پیشنهادات

شاید بتوان راهکارهای مختلفی در حمایت از حقوق کودکان و حفظ مصالح عالیه‌ی آنان در محیط دیجیتال ارائه کرد اما به نظر می‌رسد آموزش کودک، نظارت و لزوم قانون‌گذاری مهم‌ترین راهکارها در این خصوص باشد زیرا چنانچه کودک در استفاده از محیط دیجیتال آموزش لازم را دریافت کند در همان حال نوعی نظارت بر فعالیت و حضور وی در محیط دیجیتال وجود داشته باشد و قوانین مناسب و کارآمد نیز تدوین گردد، شرایط مساعد در راستای تحقق هرچه بیشتر حقوق کودک در محیط دیجیتال فراهم می‌گردد (مظلوم‌زاده، جمال‌زاده، شهابی، ۱۴۰۰: ۵۰) برای مراقبت و همراهی کودکان و نوجوانان در فضای مجازی و بستر نامحدود اینترنت می‌توان از راه‌های مختلف و متفاوتی استفاده کرد که البته همه‌ی این راهکارها در سایه‌ی ایجاد نگرش صحیح و بالا رفتن فرهنگ اجتماعی در پذیرش و استفاده از تکنولوژی است.

۸-۱- آموزش

مهم‌ترین و ابتدایی‌ترین راهکار، آموزش کودکان در فضای مجازی است. این آموزش می‌تواند منجر به تکامل و رشد کودکان شود. در کنار آن آگاهی‌بخشی و اطلاع‌رسانی صحیح والدین در برخورد با استفاده‌ی کودکان از اینترنت در منزل و کسب آمادگی لازم برای مواجهه‌ی به‌موقع و اصولی با کودکان بسیار مهم و راهگشاست. زیرا استفاده‌ی مناسب و به‌جا از تکنولوژی در زندگی بشر امروز نوعی امتیاز است. به‌طور مثال محیطی مجازی چون متاورس در عین حال که تأثیرات مخرب و منفی همراه دارد، می‌تواند مکانی عالی برای کاوش و یادگیری و بالا بردن سطح مهارت‌های اجتماعی و فردی در کودکان باشد. الگودهی مناسب والدین به کودکان یکی از مهم‌ترین راهکارها در این زمینه است. اگر والدین پیوسته مشغول گوشی و فضای مجازی باشند، نباید انتظار داشت که فرزندان ابزار دیجیتال خود را به‌احتی کنار بگذارند. خط‌مشی تکنولوژی و ارتباطات و اطلاعات در مدارس نیز کمک می‌کند تا آموزگاران با سواد دیجیتال کافی در کنار کودکان باشند تا از تکنولوژی در آموزش استفاده کنند و خود نیرویی نظارتی و همراه در خطرات احتمالی استفاده از جریان آزاد اطلاعات و اینترنت باشند.

۸-۲- نظارت

آنچه در تربیت کودک مهم است نظارت بر ارتباطات اوست. شاید این نظارت و کنترل در محیط خانواده ساده باشد اما این امر در محیط دیجیتال با پیچیدگی‌هایی همراه است. با وجود

فناوری‌های نوین ارتباطی و اطلاعاتی در جامعه‌ی امروز و محو مرزها و ادغام فرهنگ‌ها تربیت کودکان امری خطیرتر از گذشته شده است و تا حدی آموزش و پرورش کودکان را از دست والدین خارج کرده است. در این میان نظارت صحیح و اصولی یکی از مهم‌ترین راهکارها برای حفظ کودکان در محیط دیجیتال است.

۸-۳- قانون‌گذاری از سوی نهادهای اجتماعی

از مهم‌ترین وظایف دولت‌ها و نهادهای اجتماعی توجه به مشکلات کودکان و پیش‌بینی آسیب‌های احتمالی است. در واقع اگر موانع و محدودیت‌های حقوقی و اجتماعی توسط سیاست‌گذاران و نهادهای ذی‌ربط برطرف شود و نقاط ضعف و چالش‌های قانونی بررسی شده و مورد توجه قرار بگیرد، بقیه‌ی ارکان جامعه نیز می‌توانند در صیانت از حقوق کودکان در این فضا موفق عمل کنند. در واقع در بسیاری موارد عدم هماهنگی و کاستی در زمینه‌های مختلف جامعه و مغایرت قانونی و نبود ضمانت اجرای کافی و نبود فرهنگ‌سازی درست در زمینه‌ی حقوق شهروندی و حقوق کودکان منجر به نقض این حقوق می‌شود.

حقوق و مطالعات نوین

نتیجه گیری

در سال‌های اخیر همه‌ی ابعاد زندگی بشر، با وجود پیشرفت‌های سریع و شگفت‌انگیز تکنولوژی و فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات بسیار تحت تأثیر قرار گرفته است. زندگی کودکان نیز به دنبال این پیشرفت‌ها دچار دگرگونی‌های بی‌سابقه‌ای شده و سرگرمی‌های دیجیتال نقش مهمی در آن یافته است، که نمی‌توان از آن چشم پوشید. در واقع هم‌اکنون شاهد تولد نسلی از انسان‌ها هستیم که از ابتدای کودکی چشم به دنیای تکنولوژی و ابزار هوشمند گشوده‌اند که به مراتب از لحاظ سواد دیجیتال، سواد عمومی، سواد مالی و حقوقی بالاتر از پیشینیان خود هستند اما از نظر ارتباط با دنیای واقعی و تعاملات انسانی به مراتب ضعیف‌تر بوده و با پدیده‌های احساسی بیگانه هستند. باید توجه کرد که در این فضای بی‌انتهای و پرسرعت مجازی خطرات بسیاری کودکان را تهدید می‌کند و شرایطی فراهم می‌شود که مصالحه‌ی عالیه آنان تحت آسیب قرار گیرد. در نتیجه حمایت از مصالحه‌ی عالیه‌ی آنان از سوی دولت‌ها و سایر نهادهای مدنی و متولیان امور کودکان در سطح بین‌المللی و داخلی ضروری است. از منظر حقوقی و در سطح بین‌المللی نیز اسناد و اقدامات مهمی در صیانت از حقوق کودکان به چشم می‌خورد. یکی از مهم‌ترین اسناد حقوقی در این زمینه، پیمان‌نامه حقوق کودک سازمان ملل متحد است که در سال ۱۹۸۹ میلادی به تصویب رسید که در سال‌های بعد و با پیشرفت رسانه‌های دیجیتال این سند مورد بازنگری قرار گرفت و برای حمایت از حقوق کودکان و جلوگیری از تضییع حقوق آنها در محیط دیجیتال مفاد جدیدی به آن افزوده شد. از جمله اقدامات بین‌المللی دیگر، اعلامیه‌ی یونسکو در سال ۱۹۹۹ میلادی برای حمایت از حقوق کودکان و طرح اقدام برای حمایت از آنان، گزارش سالانه‌ی یونیسف درباره‌ی وضعیت کودکان در سال ۲۰۱۷ میلادی برای تحقق حقوق کودکان در فضای سایبری، توصیه‌ی شورای اروپا در سال ۲۰۱۸ میلادی به کشورهای عضو در محافظت و تحقق حقوق کودک در محیط دیجیتال را می‌توان نام برد. در کنار این موارد در تفسیر عمومی شماره ۲۵ منتشره در تاریخ ۲۱ مارس ۲۰۲۱ میلادی، کمیته‌ی حقوق کودک سازمان ملل متحد یک نهاد حقوق بشری پیمان‌محور، به چگونگی اعمال پیمان‌نامه‌ی حقوق کودک توسط دولت‌ها در حوزه‌ی دیجیتال پرداخت و امروز با تفسیر عمومی این کمیته، حقوق کودک نه تنها در محیط آفلاین بلکه در محیط دیجیتال و برخط نیز تضمین می‌شود. از منظر داخلی علاوه بر این‌که کلیات قوانین و مقررات جمهوری اسلامی حمایت‌های کلی را از قشر کودک و نوجوان مورد نظر قرار می‌دهد، تصویب سند صیانت از حقوق کودکان و نوجوانان در فضای مجازی با هدف ساماندهی فضای مجازی کودک و ایجاد یک زیست‌بوم محافظت شده، توسط شورای عالی فضای مجازی اقدامی مهم و راهبردی در

این زمینه است که در آن به ۹ سیاست کلان برای محافظت از کودکان در برابر آسیب‌های احتمالی فضای مجازی اشاره شده است و تدوین‌کنندگان در ساز و کاری تولید، مدیریت و نظارت بر تولید محتوا را به برخی نهادهای اجرایی و حاکمیتی واگذار کرده‌اند. در کنار همه‌ی ساز و کارهای قانونی باید گفت یکی از مهم‌ترین نهادها در ایجاد یا کنترل وابستگی کودکان و نوجوانان به فضای مجازی، خانواده است و به گفته‌ی کارشناسان، والدین به عنوان الگوهای رفتاری، تأثیر شگرفی در تربیت روانی، فکری و روند اجتماعی شدن فرزندان دارند و می‌توانند نقش بسیار مهمی در مدیریت ارتباط کودکان با محیط دیجیتال داشته باشند. لذا نهادینه کردن برخی از جنبه‌های رفتار اجتماعی در دوران کودکی نیازمند همکاری و همراهی خانواده‌هاست. می‌توان نتیجه گرفت که آگاهی و اطلاع والدین از جنبه‌های مثبت و منفی سرگرمی‌های دیجیتال و حضور کودکان در فضای مجازی بسیار مهم است. لازم است آنان همواره سواد و اطلاعات دیجیتالی خود را به روز نگه دارند تا بتوانند پاسخگوی پرسش‌ها و نیازهای فرزندان در این عرصه باشند. در این راه نقش فرهنگ‌سازی و اطلاع‌رسانی مناسب برای خانواده‌ها نیز بسیار حائز اهمیت است و باید در دستور کار مراکز فرهنگی و متولیان امر قرار گیرد. شایان توجه است که باید حریم شخصی کودک نیز محترم شمرده شده و بر حفظ حریم شخصی کودک در برابر تمام اشکال استثمار که هر یک از جنبه‌های رفاه کودک را به مخاطره بیندازد، تأکید شده است و لازم است که بشر برای حفظ مصالح عالیه آگاهانه‌تر از ابزار تکنولوژی استفاده کند که شفاف‌سازی و آگاه کردن جامعه در این زمینه نیز بر عهده کارشناسان و متولیان فرهنگی و حقوقی جامعه است. باید خاطر نشان کرد که تکنولوژی بیشتر از این که ذاتاً فناورانه باشد، ماهیتی اخلاقی، فرهنگی و انسانی دارد که به خودی خود مخرب نیست و نحوه‌ی استفاده از آن است که بسیار مهم است و عدم توجه به اخلاق در مواجهه با تکنولوژی در عصر حاضر سبب خلق پلتفرم‌ها و خدماتی از فناوری‌های هوش مصنوعی شده است که خارج از اراده و کنترل بشر است و در آینده‌ای نه چندان دور و با ادامه‌ی این روند شاهد شکل‌گیری نظم نوینی در اجتماع بشری خواهیم بود که در روش مواجهه با جامعه و قانون اثرگذار خواهد بود.

منابع

- ۱- ابراهیمی، زهرا؛ مشرف جوادی، زهرا، (۱۳۹۸)، «اصول حاکم بر حق کودک بر سلامت در نظام بین‌المللی حقوق بشر»، فصلنامه حقوق کودک، زمستان، ۱۱۵ - ۱۴۰.
- ۲- اسماعیلی، محسن، (۱۳۸۹)، «حقوق کودک در برابر رسانه‌ها»، خانواده‌پژوهی، ۱۱۵-۱۲۹.
- ۳- امیرارجمند، اردشیر، (۱۳۸۱)، مجموعه اسناد بین‌المللی حقوق بشر. جلد اول، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- ۴- بیرانوند، علی، (۱۳۹۱)، «دیدگاه کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان فارس در مورد کتاب‌های الکترونیکی ویژه‌ی کودکان در کتابخانه‌های عمومی»، فصلنامه‌ی ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات، ۱۱ بهمن، ۱۱۸ - ۱۳۱.
- ۵- توتونچیان، مهری، سرشار، مینا، (۱۳۹۹)، حق بر زندگی خانوادگی کودکان در پرتو نظام حقوق بشر، فصلنامه حقوق کودک، شماره ۷، شماره ۷.
- ۶- حبیب‌زاده، م، مقدسی‌روئین، م، (۱۳۸۵)، درآمدی بر حمایت کیفری از اطفال بزه‌دیده در حقوق ایران با نگاهی به اسناد بین‌المللی، نامه مفید، ۵۵.
- ۷- حسینی، محمدرضا، (۱۳۹۸)، «مسئولیت دولتها و ساز و کار صیانت از حقوق کودک در فضای مجازی»، فصلنامه‌ی حقوق کودک، زمستان، ۳۳ - ۵۹.
- ۸- حسینی، محمدرضا، (۱۳۹۸)، مسئولیت دولتها و ساز و کارهای صیانت از حقوق کودک در فضای مجازی، فصلنامه‌ی حقوق کودک، سال اول، شماره ۴، زمستان.
- ۹- حسینی، هاله، جواهری، آراسته، (۱۳۹۹)، «حمایت کیفری از کودکان در مقابل سوءاستفاده در فضای مجازی در قوانین ایران و انگلیس و اسناد بین‌المللی»، مجله‌ی پژوهش‌های حقوقی، زمستان، ۱۰۷ - ۱۳۲.
- ۱۰- داشاب، مهریار، (۱۳۸۲)، تقریرات درس حقوق کودک، کارشناسی ارشد حقوق بشر، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه عالمه طباطبایی، ۱۸ صفحه.

۱۱- شریعتی، مریم، زمانیان، معصومه، خلیلی، میلاد، (۱۴۰۰)، انتشار تصاویر کودکان در فضای مجازی و تأثیر آن بر شخصیت‌سازی پیش از بلوغ ایشان در پرتو حقوق ایران و مقررات بین‌المللی، مجله حقوق و مطالعات نوین، شماره دوم.

۱۲- صفاری نیا، مهزاد، (۱۴۰۰)، حق دسترسی کودکان به فضای مجازی از منظر حقوق داخلی و بین‌الملل، فصلنامه حقوق فناوری‌های نوین، شماره ۵.

۱۳- علیدوستی، سیروس، شیخ‌شجاعی، فاطمه، (۱۳۸۵)، فناوری اطلاعات و کتابخانه‌ها، تهران، پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی، چاپ اول.

۱۴- کاظمی، سید علی، (۱۳۹۴)، گزیده‌ی اسناد بین‌المللی، حقوق کودک، چاپ اول، تهران، انتشارات خرسندی.

۱۵- مصفا، نسرین، (۱۳۸۳)، کنوانسیون حقوق کودک و بهره‌وری از آن در حقوق داخلی ایران، نشر گرایش، چاپ اول.

۱۶- مصفا، نسرین، (۱۳۸۶)، میثاق حقوق کودک در اسلام از منظر حقوق بشردوستانه بین‌المللی، مجموعه مقالات همایش اسلام و حقوق بین‌المللی بشردوستانه، جمعیت هلال احمر و ICRC.

۱۷- مظلوم زاده، آمنه، جمال زاده، عبدالرضا، شهابی، رقیه، (۱۴۰۰)، اصول مرتبط با حقوق کودک در محیط دیجیتال، فصلنامه علمی مطالعات فقه اقتصادی، شماره ۳.

18- CRC/C/GC/12,2009.

19- CRC/C/GC/14,2013.

20- Biancarosa , G, Griffiths, G. G. (2012). Technology tools to support reading in the digital age Future of Children, 22(2), 139 -160 .

21- clark B. competing custody rights, new concepts of family and the best interests of the child. Comparative and international law journal of southern Africa.1998:288-306.

22- Hosseini NS. The Right to Marriage and Family Formation. MA Dissertation. Tehran Iran: Faculty of Law and Political Sciences, University of Tehran; 2015. [Persian]

23-

https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC/C/GC/25&Lang=en

24-

https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=5&DocTypeID=68

25- <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>

26- <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/optional-protocol-convention-rights-child-involvement-children>

27- <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/optional-protocol-convention-rights-child-sale-children-child>

28- <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/crc>

29- <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/crc/days-general-discussion>

30- Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography.

31- Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict.

32- Unicef, children in a digital world, THE STATE OF THE WORLD'S CHILDREN 2017.

33- Vafaei F, Bahreini MJ. Fall of Child Custody. Tahora Quarterly. 2012; 2(13): 113-144. [Persian]

34- Yolanda (Linda) Reid Chassiakos, Jenny Radesky , Dimitri Christakis, Megan A. Moreno, Corinn Cross and COUNCIL ON COMMUNICATIONS AND MEDIA(2016). Children and Adolescents and Digital Media.

Supporting the rights of children in the digital environment in the context of protecting their best interests

Mohammad Mehdi Seyed Naseri¹ / Tahereh Shah Mohammadi²

Abstract

Nowadays, Technology is a grand narrative in our world which has made fantastic changes in human's life by progressing in hardware and software fields. It should be said that the current development of the digital environment, such as: information and communication technology, networks, contents, digital services, virtual reality, artificial intelligence, robotics, the creation of blockchain technology and the emergence of the metaverse platform play a role in different aspects of today's children lives. In addition, with spreading of COVID and the increasing the usage of virtual world which has played an effective role in the production, dissemination and transmission of educational and entertainment information, online accessibility level has been raised up for different groups of society such as children. Meanwhile, children's rights as the most vulnerable part of the society has been more likely in danger of abuse and assault. Today's children spend too much time for educational, recreational and entertainment activities on the Internet and digital environment. And they are exposed to all types of dangers and threats. The topic of protection of children and teenagers rights is really noticeable and should be support by all governments, civil institutions and other custodians of children's affairs. This survey tries to answer to these questions: Who is the child? What are the effects of the digital environment in his life? What legal and structural mechanisms are accessible in international and local environments for protecting children rights in digital world?

keywords: Rights, Child, technology, digital environment, protection.

¹ PhD student in Public International Law, Faculty of Law, Islamic Azad University, Emirates Branch. (Corresponding Author)

sm.snaseri@gmail.com

² PhD student in Persian language and literature, Faculty of Literature, University of Tehran.

mseyednaseri@gmail.com

